ЦІННІСНО-ПРАВОВА АРГУМЕНТАЦІЯ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ

Слабак Марта Михайлівна
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

Нині вже визнано аксіоматичним, що положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) необхідно розглядати лише у контексті прецедентного права, яке створювалось ось уже протягом понад півстоліття контрольним органом регіональної системи захисту прав людини – Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд, Страсбурзький суд) [1, с.229]. Характеризуючи роль останнього, Л. Вільдхабер заявив, що цей міжнародний інститут є «нервовим центром системи захисту прав людини.., через прецеденти судової практики якого Конвенція глибоко укорінилася у правовому і духовному підґрунті країн-членів Ради Європи» [цит. за: 1, с.256]. І справді, слушність цієї думки не викликає сумнівів, позаяк у прецедентній практиці ЄСПЛ знаходять своє безпосереднє практичне втілення, набуваючи, так би мовити, «живого» змісту, основні фізичні, особистісні, політичні та інші гуманістичні цінності, задекларовані Конвенцією як основоположні права людини та як об’єкти цих прав.

Стан наукової розробки проблеми. Незважаючи на посилену увагу до діяльності Страсбурзького суду в українському (а як видається з огляду на доступні джерела, також і загалом у пострадянському) правознавстві (Д.А.Гудима, С.П. Добрянський, Т.І. Дудаш, П.М. Рабінович, В.А. Туманов, С.В.Шевчук та ін.), видається показовим, що питання про спеціальний аналіз власне ціннісних аспектів аргументації його рішень досі не ставилося. Відтак, з урахуванням того, що практика Суду визнана одним із джерел права в національній правовій системі України, актуалізується необхідність осмислення рішень ЄСПЛ саме в аксіолого-правовому плані.

Метою пропонованої публікації є спроба віднайдення методологічного інструментарію ціннісно-правового аналізу практики Страсбурзького суду. З огляду на прецедентний характер цієї практики та існування своєрідних типових «алгоритмів» розгляду справ Судом, у цій статті вважаємо за можливе

розглянути одне з відомих рішень ЄСПЛ – по справі Фон Ганновер проти Німеччини (*Von Hannover v. Germany*) від 24 червня 2004 року [2].

Понятійно-термінологічні зауваги. Осмислення заявленої проблематики навряд чи можливе без з`ясування того, а що ж, власне кажучи, становить собою явище, котре відображається поняттям «цінність». Феномен цінності, який своїм корінням сягає доби античної філософії, породжує багато дискусійних поглядів, позаяк досі не вироблено єдиного підходу до розуміння цієї категорії, яка має більше ста різноманітних варіантів тлумачення [3, с.103]. Попри усю гостроту і багатозначність окремих наукових позицій [див.: 4, с.305; 5, с.299; 6, с.67; 7, с.343], погодимось із висловленим в літературі баченням, за яким цінністю вважається об'єктивне благо, яке в силу своєї позитивної значущості здатне задовольняти потреби й інтереси суб'єкта, а також зберігає властивість об'єктивно сприяти реалізації його можливостей [8, с.10].

У правовій сфері зазвичай розмежовують два види цінностей: цінності права, стосовно яких право – це інструмент, засіб реалізації, охорони й захисту та правові цінності, тобто цінності, наділені певною власне правовою якістю [9, с.60]. Іншими словами, правовими вважають цінності, первинно властиві праву, які визначають його основу і формують догму (напр., сьогодні – це законність, справедливість, верховенство права та інші) [10, с.220]. Під цінностями права, своєю чергою, слід розуміти природні й суспільні блага, забезпечувані позитивним правом з огляду на їхню значущість й корисність для людини та суспільства [8, с.10]. Наведені визначення видаються придатними для позначення відповідних видів цінностей, які об’єктивуються у мотивувальних частинах рішень ЄСПЛ.

Вочевидь, для юридичного оцінювання, здійснюваного Страсбурзьким судом, вельми важливою є аксіолого-правова проблематика, адже у своїй діяльності ЄСПЛ ґрунтовно оцінює явища й обставини дійсності, відбирає ті факти й докази, які мають правову значимість з огляду на особливості конкретних справ [11, с.98]. Результати здійсненої оцінки Судом відображаються в мотивувальній частині рішення [12, с.141]. При цьому мотиви у рішенні Страсбурзького суду мають форму логічно переконливих, взаємопов'язаних правових аргументів, якими судді обґрунтовують правильність зроблених висновків [13, с.59].

Що ж надає правовому аргументові аксіологічної сили? Чимале значення у здійснюваних ЄСПЛ оцінках мають ті аксіологічні орієнтації, на які здебільшого неявно спираються судді під час обґрунтування рішення, оскільки вони, так чи інакше, змушені апелювати до цінностей, які поділяються тією

«аудиторію», до якої звернений текст прийнятого рішення [12, с.143]. Крім того, деякі норми права можуть бути невизначеними, а також зустрічаються випадки, для регулювання яких немає встановлених конкретних норм, тому судді часом відчувають труднощі при тлумаченні статей закону й змушені вдаватися до оцінок значимості обставин справ, керуючись насамперед власними аксіологічними перевагами та моральними переконаннями, а також панівною правовою традицією [14, с.60-61]. Відтак, безсумнівний вплив ціннісно-світоглядних принципів простежується в будь-якому владно-регулятивному рішенні (в тому числі у рішеннях ЄСПЛ), де опосередковано чи прямо виражаються загальні ціннісно-правові уявлення його автора [15, с.362].

У світлі усього сказаного видається доречним подати робоче визначення поняття ціннісного аргументу (в практиці Суду): таким аргументом надалі вважатимемо окреме твердження або низку взаємопов'язаних тверджень аксіологічного характеру, які викладені у мотивувальній частині рішення Страсбурзького суду та обґрунтовують правову позицію ЄСПЛ у справі з урахуванням аксіологічних уявлень, які превалюють у суспільній свідомості сучасних країн-членів Ради Європи.

Аксіологічні аргументи у справі Фон Ганновер проти Німеччини. У рамках подальшого викладу звернемось до виокремлення ціннісно-правових положень в аргументації означеного рішення.

У цьому контексті важливого значення набувають обставини справи, відповідно до яких заявниця принцеса Кароліна фон Ганновер кілька разів зверталася до судів Німеччини, аби домогтися заборони на публікацію в пресі низки фотографій зі сценами повсякденних подій її життя, які були зроблені без відома заявниці (як-от, під час заняття спортом або вечері в ресторані). Вона стверджувала, що опублікуванням даних матеріалів, єдиною метою яких було задоволення цікавості читачів, порушено її право на повагу до приватного життя та право на контроль за використанням власного зображення.

Суди Німеччини відмовили їй у цьому на тій підставі, що п. фон Ганновер, безсумнівно, є так званою «публічною особою» сучасності, з огляду на особливість її походження, а тому повинна «толерантно ставитися до оприлюднення фотознімків, на яких вона зображена у громадських місцях, навіть тоді, коли це ілюстрація епізодів її приватного життя…». Правомірність таких публікацій обґрунтовувалась посиланням на свободу засобів масової інформації (далі − ЗМІ) і на законний інтерес суспільства до фактів із особистого життя відомих осіб [2]. Гадаємо, позицію національних судів певною мірою умотивовує і той факт, що статус «публічності» зобов’язує таку

персону бути цілком відкритою для громадськості, позаяк вона долучається до загальносуспільної дискусії.

Досліджуючи питання про те, чи підпадають вимоги п. фон Ганновер під охорону статті 8 Конвенції, Суд констатував, що на фотознімках, опублікування яких призвело до виникнення спору, зображено кадри, які містять інформацію про поведінку принцеси у її приватному колі. Тому, як підкреслив ЄСПЛ, у нього не виникло сумнівів стосовно того, що випадки оприлюднення фотографій заявниці охоплюються місткою категорією «приватного життя», яка, зауважимо, не знаходить вичерпного визначення в практиці Суду [16, с.112]. Втім, останній уточнив, що до обсягу цього поняття входять «елементи, пов'язані з персональними даними про особу, наприклад, з її ім'ям (…) чи зображенням (…)», а також право на фізичну і психологічну недоторканність та особистий розвиток індивіда без стороннього втручання через взаємини з іншими людьми. Зрештою, Страсбурзький суд вкотре підтвердив, що навіть у публічних місцях «існує зона взаємодії з зовнішнім світом, яка належить до «приватного» осередку» (…), внаслідок чого персона, відома громадськості, отримує право сподіватися на приватність певного рівня [2]. Тому у цій справі, на думку ЄСПЛ, важливо було дотримуватися рівноваги між захистом права, яке закріплене статтею 8 Конвенції та свободою висловлювання поглядів, що гарантується статтею 10.

Визначаючи співвідношення поміж охороною цих ситуативно конфліктуючих між собою прав, Суд підкреслив важливість свободи висловлювань як основного принципу демократії, який базується на цінностях плюралізму, толерантності, відкритості поглядів і лібералізму. Між тим, це саме та сфера, в якій захист прав та репутації індивідів, котрі є на знімках, має виняткове значення, наголосив Суд. Однією з цілей її допустимого обмеження може виступати охорона репутації особи, яка не має прямого стосунку до громадської діяльності [2].

Згідно з позицією Страсбурзького суду, вирішальним чинником узгодження захисту конфліктуючих цінностей є врахування того, чи мало опублікування фотографій п. фон Ганновер суспільний інтерес. Тут постає запитання: наскільки значущим має бути такий суспільний інтерес, аби виправдати втручання у приватну сферу людини? Попередня практика Суду переконливо свідчить про те, що підстава для втручання у приватне життя повинна бути передбачена законом, й бути достатньо точною в описанні способу, мети, моменту початку й закінчення втручання, а також визначення його меж (*Buckley v. UK, X v. Germany*) [16, с.188]. Як видається, для встановлення значимості

інформації, яку несуть світлини п. фон Ганновер для суспільства, слід було детально дослідити, за яких обставин та з якою метою робилися і розповсюджувалися ці знімки.

На думку ЄСПЛ, у цій справі було очевидним, що оприлюднені матеріали жодним чином не свідчили про виконання принцесою офіційних обов'язків, а просто розповідали про конкретні епізоди з її особистого життя. Страсбурзький суд також звернув увагу на те, що заявницю було відзнято без її сповіщення та згоди, а в деяких випадках – таємно. Навіть попри те, що п. фон Ганновер є відомою фігурою сьогодення, ЄСПЛ обґрунтував наявність порушеного права на приватність тим, що оприлюднення різноманітних фотознімків з її буденного життя, єдина мета яких полягала в задоволенні цікавості певного кола читачів, не внесло до суспільної дискусії нічого цінного, а отже не мало на меті задовольнити громадський інтерес. Ба навіть більше, ЄСПЛ наголосив, що опубліковані фото здебільшого містили надто «особисту й навіть інтимну інформацію..» про п. фон Ганновер, і тому не можуть бути належним приводом для обмеження права, гарантованого статтею 8.

Констатувавши відсутність зацікавленості загальносуспільного значення щодо спірних матеріалів, з урахуванням відмічених вище факторів, Суд зробив загальний висновок про те, що національним судам не вдалося справедливо залагодити конфлікт інтересів, який виник у справі. Відтак, ЄСПЛ одноголосно постановив, що мало місце порушення права на повагу до приватного життя принцеси у світлі гарантій, передбачених статтею 8 Конвенції [2].

Утім, незважаючи на одностайність прийнятого рішення, двоє суддів, котрі брали участь у розгляді справи, висловили окремі думки, аби навести власні аргументи, які вплинули на її результат. Так, суддя Кабрала Баррето стверджував, що інформація, яка стосується аспектів особистого життя заявниці як публічної особи, безумовно, є предметом суспільного інтересу навіть тоді, коли п. фон Ганновер не виконує ніяких державницьких функцій. Між тим її право на приватне життя превалює над свободою висловлювання поглядів у випадках, коли принцеса має «правомірні очікування» щодо його належного захисту від ЗМІ. Очевидно, виявляти ситуації, які відповідають схожим сподіванням, доволі важко: за таких умов переважатиме казуїстичний підхід. Наприклад, більшість суддів ЄСПЛ надала вагоме значення тому факту, що світлини заявниці в пляжному клубі були зроблені таємно. Одначе, басейн цього клубу є громадським місцем, котре доступне широкому колу відвідувачів, зауважує суддя, відтак «не можна всерйоз сподіватись на відсутність уваги ЗМІ за цих обставин» [2].

Суддя Жупанчіч, який поділяє позицію свого колеги, пропонує віднайти належний баланс між тим, що є «особистим і таємним» й тим, що виступає «суспільним та відкритим». На його думку, неможливо відмежувати приватне життя індивіда і його поведінку на публіці, а тому слід взяти до уваги вже застосовуваний Страсбурзьким судом критерій «правомірного очікування» недоторканності приватного життя (*Halfrod v. The United Kingdom*), який вдало вирішує дилему «публічності» особи та надає змогу враховувати усі нюанси кожної справи.

Тут слід уточнити зміст наведеного критерію «правомірних очікувань». З позицій функціонального аналізу стверджується, що «очікування є рольовими і водночас статусними в тому сенсі, що вони формуються як вимоги, які відповідають певним ролям і статусам, які висуваються особами одна одній в ситуаціях взаємодії» [цит. за: 15, с.439]. Продуктивною у цьому ж контексті видається позиція Д.І. Дедова, за словами якого кожній особі, яка не порушує вимоги права (саме права, а не закону), «правомірні очікування» дають змогу сподіватись, що й інші особи так само не порушуватимуть цих вимог [17, с.113]. В юридико-прикладному аспекті конструкція очікувань виступає інтегрованим ідеальним виразом різного роду потреб та інтересів [15, с.439-440]. У правозастосовній практиці використання принципу правомірних очікувань опосередковують певні поведінкові стандарти [15, с.442]. Йдеться, зокрема, й про те, що подібні очікування виникають у «ситуаціях, в яких позивач посилається не на право у його строгому сенсі, а радше на факт, який створив у нього очікування, що він отримає право, дотримуючись певної лінії поведінки, але в результаті привів до розчарування» [цит. за: 18].

Ґрунтуючись на прецедентній практиці ЄСПЛ, зауважимо, що правомірні очікування, безумовно, можуть виступати об’єктом судового захисту. Як правило, Страсбурзький суд схильний застосовувати означений критерій у зв’язку із захистом основних «конвенційних» прав людини, як, наприклад, права на особисту свободу (Суд неодноразово визнавав, що усталена «практика здійснення помилування… створює в особи правомірне очікування відновлення своєї свободи до сплину терміну ув’язнення» (*Campbell and Fell v. the United Kingdom*) [19], права на освіту («система обробки результатів вступних іспитів… дозволяє студентам сформувати правомірні очікування стосовно того, що вони зможуть вступити на університетський курс») (*Mürsel Eren v. Turkey*) [20], економічних прав (поняття «власність» включає вимоги, посилаючись на які заявник може стверджувати, що у нього існують принаймні «правомірні

очікування» отримати ефективне здійснення свого майнового права (*Bulves AD v. Bulgaria, Maltzan and Others v. Germany*) [21, 22]) тощо.

Відтак, виходячи зі змісту наведених позицій, важливо зробити декілька узагальнень щодо використаних у тексті мотивувальної частини цього рішення аксіологічних міркувань.

Як свідчить зміст аргументації рішення, центральна проблема аналізованої справи, – пошук справедливого балансу між захистом конфліктуючих цінностей (правом на повагу до приватного життя заявниці та свободою вираження поглядів), до якого вдається Страсбурзький суд, – має значною мірою аксіологічний характер. При цьому, в ім'я захисту цінності недоторканності особистого життя відомої персони, її приватності, ЄСПЛ допускає певне обмеження свободи слова. Для ілюстрації цієї ціннісної колізії наведемо декілька фрагментів з рішення. За його змістом, шукаючи «справедливу рівновагу між приватними й публічними інтересами», Суд проводить розрізнення поміж «оприлюдненням фактів, які мають значення для суспільної дискусії (як-от, щодо політиків, котрі виконують свої повноваження) і поданням подробиць із життя людини, яка не здійснює жодної громадської діяльності». При цьому, якщо преса в першій ситуації виконує роль своєрідного «контролера демократії через поширення інформації із суспільно значущих питань, то в другому випадку вона цю роль не виконує» [2]. А відтак, навіть враховуючи невід'ємне право громадськості бути поінформованою, ЄСПЛ констатує, що поширені відомості стосовно поведінки принцеси у її особистому колі не є приводом для розгортання суспільної дискусії. За такого підходу, по-перше, увиразнюється тісний взаємозв'язок аргументації Суду з аксіологічною проблематикою, по-друге, можна зауважити, що основу такої аргументації становлять ціннісні міркування, котрі стверджують пріоритет «приватних» прав заявниці у соціальному вимірі (як-от твердження про «основоположне значення захисту приватного життя особи з точки зору її розвитку, який розповсюджується за межі приватного кола й включає також соціальний аспект… у зв'язку з чим у відомої в суспільстві персони можуть виникати «правомірні очікування» захисту й поваги її приватного життя») [2]. По суті, позиція ЄСПЛ свідчить про існування певної сфери приватних відносин, так би мовити, поза «внутрішнім осередком» людини, – сфери, яка, тим не менш, підпадає під правову охорону статті 8 Конвенції. Гадаємо, такий підхід Суду, природно, розширює обсяг права, гарантованого цією статтею, в міру того, як сфера приватного життя розширюється за рахунок життя суспільного. Адже потреба індивіда у приватності ніколи не буває абсолютною, оскільки участь у

житті соціуму спонукає людину до саморозкриття й комунікації [16, с.171]. Відтак, особиста сфера людського існування виявляється нерозривно пов'язаною з іншими соціальними сферами, а приватне буття як благо постає джерелом суспільних відносин, яке утворюється публічними засобами і набуває свій сенс тільки у сфері соціальних інститутів [16, с.172-173].

При розгляді окремих думок суддів знов-таки йдеться про досягнення справедливого узгодження індивідуальних і суспільних інтересів. При цьому автори окремих думок радять послуговуватись критерієм «правомірних очікувань», який, за аналогією, зумовлює пріоритет цінності приватного життя над правом громадськості бути обізнаною щодо окремих аспектів особистого життя публічних осіб.

Слід зазначити, що право на повагу до приватності надає ЄСПЛ доволі широкий простір для еволюційного підходу до тлумачення і застосування норм Конвенції, адже останній постійно стикається з необхідністю адаптовувати положення статті 8 до мінливих реалій соціального життя в європейських країнах. В результаті аксіологічні аргументи Страсбурзького суду слугують засобами для обґрунтування значущості передусім тих особистісних цінностей, які превалюють у суспільній свідомості демократичних спільнот.

Приватне життя, безумовно, включає ту особливу сферу людської життєдіяльності, яка полягає, передусім, у розвитку міжособистісних стосунків з різним ступенем інтимності, саморозкриття, а також визначається можливістю підтримувати бажані рівні приватності у різноманітних формах взаємин [16, с. 122]. Так, американський дослідник Дж. Рейчелс, вважає, що приватне життя є цінним, тому що воно «виступає інтимним зв'язком між нашою спроможністю контролювати, хто має доступ до нас й інформації про нас, та здатністю створювати й підтримувати соціальні відносини із людьми» [23, с.290].

Вищесказане, гадаємо, дозволяє стверджувати, що право на повагу до приватного життя є не лише одним із суб'єктивних прав, закріплених «конвенційними» нормами, а, радше, це певна моральнісна грань взаємин особи і суспільства, важливий елемент індивідуальної свободи людини, який набуває статусу європейської цінності сьогодення.

«Цінності-цілі» та «цінності-засоби» у справі Фон Ганновер. Забезпечуючи справедливе зважування конкуруючих інтересів учасників цієї справи, Страсбурзький суд водночас балансує й низку відповідних цінностей (іноді діаметрально протилежних), що породжує потребу у їх дослідницькій градації.

В сучасній науковій літературі існує декілька підходів до класифікації цінностей [24, с.386; 25, с.693; 26, с.35; 27, с.94; 28, с.19]. В контексті виокремлення різновидів аксіологічних аргументів, які використовуються в практиці Суду, одними з найбільш важливих видаються виокремлення індивідуальних (приватних) та суспільних (публічних) різновидів цінностей, а також класифікація цінностей за критерієм їх співвідносної значущості у життєдіяльності людини, згідно з якою поділ здійснюється на «цінності-цілі» й «цінності-засоби» (Г. Гегель, М. Шелер [4, с. 319], Дж. Дьюї, Д. Леонтьев [29, с. 15], В. Ядов [30, с.70], Н. Неновскі [31, с.219-221]). Як відзначає переважна більшість дослідників, цінності-цілі, так чи інакше, асоціюються із кінцевою метою, на яку орієнтована будь-яка людська діяльність. Так, цілями виступають певні духовні або матеріальні блага, на опанування якими спрямовані зусилля індивідуального, колективного суб'єкта чи соціальної системи [32, с.50]. Натомість інструментальні цінності-засоби є принципами й моделями поведінки людини, які втілюють у собі засоби, що їх використовує суб'єкт задля досягнення «цільових» цінностей (Дж. Дьюї) [цит. за: 33, с.7]. Уявлення про цілі й засоби характеризують аксіологічну систему як ієрархію, оскільки в людській діяльності цінності-цілі домінують над інструментальними цінностями, обумовлюють їх [31, с.187].

Як видається, такий спосіб систематизації дає змогу, по-перше, визначити цінності, яким відводять пріоритетне становище самі учасники справи та Суд, а по-друге, схарактеризувати використовувані ними засоби досягнення відповідних цілей з позицій їх необхідності, придатності, адекватності, співмірності тощо. Наприклад, особиста автономія людини може бути віднесена до «цільових» цінностей у сфері приватного життя. Зі свого боку, засобом для досягнення згаданої мети слугуватиме захист особистої сфери кожної фізичної особи, а юридичними засобами, при цьому, виступатимуть право на особисту автономію й недоторканність (*I v. the UK*) [34], право «жити на максимально бажаній відстані від чужих очей» (*X. c. Islande*) [35, с.350] та інші можливості, використання яких створює необхідні умови для забезпечення особистої автономії.

Спроба продемонструвати придатність означеної типології для аксіологічного аналізу практики ЄСПЛ уже здійснювались [36, с.14-15], з огляду на що докладніше на цьому питанні не зупинятимемось.

Для цілей аксіологічного аналізу видається цікавою і систематизація, яка відображатиме «суб'єктивну» ієрархію цінностей як благ, захисту яких прагнуть учасники справи, а також судді, які залишились в меншості. Звідси

випливає поділ значимостей на ті, які обстоюються: а) заявницею, ЗМІ та державою-відповідачем; б) ЄСПЛ, а також суддями, які висловили щодо рішення окремі думки.

Розглянемо кожну із означених груп більш детально.

Серед «цільових» цінностей, які в цитованому рішенні обстоюються п. фон Ганновер, виокремимо зафіксовану нормами статті 8 Конвенції значимість приватного життя людини (зокрема й приватного життя так званих «публічних осіб»).

Свобода висловлювання поглядів, закріплена в статті 10 Конвенції, належить до категорії «публічно-приватних» (П.М. Рабінович) цінностей-цілей, котру, своєю чергою, прагнуть захистити ЗМІ та держава-відповідач, судові інстанції якої прийняли рішення на їх користь. Прикметно, що хоча більшість суддів, а також судді, котрі висловили окремі думки, звертаючись до норм статті 10 Конвенції, теж прагнуть надати захист цьому благу, їх уявлення про справедливий баланс цієї цінності з іншими цінностями, задіяними у справі, відрізняється.

Обидві цінності уособлюють собою суспільно-значущі цілі, які набувають найбільш важливого значення для учасників справи Фон Ганновер проти Німеччини. Останні спрямовують свою аргументацію на обґрунтування їх значущості, оскільки саме ці блага здатні задовольнити їх потреби та інтереси.

Із означеними цілями взаємодіють групи цінностей-засобів, за допомогою яких відбувається їх досягнення. У цьому відношенні серед юридичних засобів охорони приватного життя, які використовує п. фон Ганновер, головне значення мають право на недоторканність й повагу до її приватного життя, а також право на контроль над використанням власного зображення.

Юридичними засобами, які на національному рівні використовують ЗМІ для охорони свободи висловлювання поглядів, слугують право на відповідну свободу, свобода преси, а також право громадськості на доступ до інформації, яке, зокрема, включає право знати, як персона, «відома» широкому загалу, зазвичай поводить себе привселюдно [2].

До цінностей, яким ЄСПЛ надає переважний захист, належить фізична й психічна недоторканність п. фон Ганновер, юридичний захист її репутації та захист використання зображення заявниці від зловживань з боку сторонніх осіб. Сюди також включаємо такі публічні цінності як «соціальний аспект захисту приватного життя особи з точки зору її розвитку» [2, п.69], зону взаємодії із зовнішнім світом у публічній сфері, яка належить до «приватного» осередку [2,

п.50], а також забезпечення ефективної поваги до приватного життя людини органами державної влади [2, п.57].

Судді, які висловили окремі думки стосовно рішення, вважають «правомірні очікування» захисту і недоторканності приватного життя доцільним засобом для охорони відповідної цінності.

Варто відзначити, що юридичними засобами охорони закріпленої у Конвенції цінності приватного життя людини виступають повага як особливе моральнісне ставлення, а також, відповідно, право на повагу до нього. Право на свободу висловлювання поглядів, своєю чергою, є юридичним засобом забезпечення відповідної конвенційної свободи.

Означені категорії цінностей-засобів постають певними можливостями, умовами здійснення та утвердження відповідних цілей діяльності окремих учасників цієї справи. Вони підпорядковані «цільовим» цінностям і обумовлені ними, але, разом з тим, мають самостійне значення.

Зазначене дає підстави звернути увагу на розподіл аксіологічних аргументів ЄСПЛ, спрямованих на охорону цінностей-цілей та цінностей-засобів.

Видається доцільним спершу розглянути ті з них, які мають на меті охорону «цільових» цінностей. Це, зокрема, твердження, які обґрунтовують незаперечну цінність приватного життя «публічної людини» й «основоположне значення його захисту з точки зору її розвитку, який розповсюджується за межі приватного кола і включає також соціальний аспект…». Сюди ж включаємо міркування ЄСПЛ про «…особливу важливість захисту прав і репутації осіб у публічній сфері» [2].

До категорії аргументів, які мають на меті охорону задіяних у справі цінностей-засобів, вбачається доцільним віднести, наприклад, міркування Страсбурзького суду, за яким «у публічній сфері існує ділянка, котра належить до осередку «приватного життя», відтак кожен «за певних обставин має законне право сподіватися на захист свого приватного життя і на повагу до нього»[2].

Крім цього, важливо виокремити різновиди аксіологічних аргументів, які відображені у таких, що співпадають, правових позиціях суддів. Аналізуючи «цільову» аргументацію окремих думок, слід виділити позицію судді Кабрала Баррето, який обстоює цінність приватності принцеси, обґрунтовуючи це тим, що «…приватне життя публічних осіб продовжується й поза їхньою оселею» [2].

До аргументів, які мають на меті захист інструментальних цінностей, відносимо міркування, в яких суддя стверджує, що «у випадку, коли в публічної особи є «правомірне очікування» захисту від втручання з боку ЗМІ, її право на

повагу до приватного життя превалює над свободою висловлювання поглядів й правом громадськості бути поінформованою про деякі аспекти життя відомих осіб…». У цій ситуації критерій «правомірного очікування» недоторканності приватного життя «…надасть змогу віднайти справедливий баланс» конкуруючих прав [2].

Відтак, як і більшість суддів, які брали участь в розгляді справи, автори окремих думок у своєму прагненні забезпечити належний баланс між конфліктуючими цінностями, обґрунтовують превалювання приватного життя, яке, на їх думку, є більш пріоритетним в порівнянні з іншими потребами та інтересами, задіяними у справі.

Баланс цільових та інструментальних цінностей. Послуговуючись викладеними вище положеннями, спробуємо дослідити одне із найбільш складних питань цієї розвідки – балансування цінностей-цілей та засобів їх досягнення у справі Фон Ганновер.

Як відомо, при застосуванні положень Конвенції Суд нерідко прагне до віднайдення належної рівноваги між різними, здебільшого протилежними правами й інтересами [37, с.120]. При цьому однією із прикметних особливостей правоінтерпретаційної діяльності Суду є застосування останнім керівного морально-правового принципу – справедливості, який опосередковує забезпечення необхідного співвіднесення, зважування й узгодження ситуативно конфліктуючих між собою потреб та інтересів учасників справ. Свого часу ще давньоримський юрист Доміцій Ульпіан зауважував, що «справедливість – це незмінне й постійне прагнення надати кожному належне йому право» (Дигести I.I.10 pr.) [38, с.86-87]. Гадаємо, що у цьому вислові знайшла своє відображення й ідея пропорційності [39, с.52], позаяк право повинне регулювати людську поведінку у такий спосіб, який потрібен для того, аби вигоди (цінності, переваги) і обтяження (витрати, зобов'язання) були розподілені справедливо, суперечливі інтереси були задоволені у порядку, відповідному до їх ваги і значущості, одним словом щоб при вирішенні конфліктів, які виникають у суспільстві, панувала справедливість [40, с.20].

Суть принципу пропорційності, який пронизує практику тлумачення та застосування ЄСПЛ різних конвенційних норм, полягає у пошуку балансу між інтересами суспільства та інтересами окремої особи [37, с.122]. Страсбурзький суд приділяє пильну увагу перевірці пропорційності вжитих заходів і поставленої легітимної мети при застосуванні обмежень тих чи інших прав і свобод [37, с.121]. Адже, як свідчить західний досвід, доволі часто національними судами та іншими органами публічної влади обираються засоби,

явно непропорційні цілям, в результаті чого невиправдано дискримінуються права окремих осіб чи колективних суб'єктів. Отож, означений принцип виступає юридичною основою для встановлення «справедливого балансу» у рішеннях Суду [41, с.225].

Беручи до уваги необхідність постійного урахування ЄСПЛ відносної значущості конфліктуючих прав у рамках проведення «тесту на пропорційність», зазначимо, що вельми важливим при цьому видається процес ієрархізації правових цінностей. Побудова ціннісної ієрархії обумовлюється роллю і ступенем важливості різних потреб та інтересів, до захисту яких прагнуть учасники судових справ. Так, під час визначення належної збалансованості інтересів особи із потребами суспільства, Судом зважуються відповідні їм нерівнозначні цінності, формулюються певні принципи їх ієрархізації, а також рекомендації стосовно пізнавального процесу визначення цього «зрівноважування» [42, с.46]. У ході такого зважування правові цінності можуть у низці випадків вступати у конфлікт, конкурувати між собою. Подолання подібних конфліктів можливе, як правило, шляхом встановлення ситуативної ієрархії суперечливих інтересів (і відповідних цінностей) залежно від конкретно-ситуативної суспільно-значущої необхідності обмеження окремих із них. При цьому, звісно, окремим інтересам та цінностям надається ситуативна перевага. Себто ЄСПЛ для розв'язання існуючих аксіологічних колізій виходить передовсім із конкретно-історичного оцінювання значущості правомірних інтересів людини, характеру й ступеня можливих обмежень цих інтересів, соціальних наслідків їх обмежень. Таке оцінювання здійснюється на предмет відповідності принципам домірності, пропорційності й забезпечення у кожному випадку рівноваги інтересів [37, с.120-121].

Далі звернемось до матеріалів справи Фон Ганновер.

У цій справі мала місце гостра суперечність суспільно-значущих цінностей: приватного життя так званої «публічної особи», з одного боку, і свободи висловлювання поглядів, з іншого. В аспекті висвітлення означеної колізії виникає закономірне запитання – чи було дотримано у самому рішенні Суду справедливий баланс поміж інтересами заявниці та інтересами ЗМІ? При розв'язанні цього конфлікту більшість суддів, а також судді-автори окремих думок, беручи до уваги значимість свободи висловлювання поглядів у демократичних спільнотах, зрештою, визнали правомірним певне обмеження її реалізації у зв'язку із захистом права принцеси на приватність. Така позиція мотивована тим, що публікація спірних матеріалів переслідувала виключно мету задоволення цікавості певного кола читачів щодо деталей із особистого

життя принцеси. Цінність означеної мети, вочевидь, не може переважити значущості охорони приватності. Домірність обмеження свободи висловлювання поглядів обумовлювалось й тим, що воно не посягає на саму сутність цієї свободи й не призводить до цілковитої втрати можливості її здійснення. Відтак, встановлений у рішенні баланс можна вважати оптимальним для узгодженням різноспрямованих інтересів учасників справи, позаяк, обмеження права на приватність у даній ситуації не видається виправданим. Ба більше, мислимо, що висловлені у справі позиції ЗМІ почасти умотивовував хоча й не озвучений, однак, тим не менш, примітний комерційний інтерес, який, відтак також неминуче має виступати об'єктом оцінювання. На наш погляд, за цих обставин припущення про відсутність фактів порушення приватних прав заявниці і обмеження їх захисту свідчило б про явну неповагу до приватного життя принцеси.

Отже, ретельне дослідження і співставлення значущості інтересів учасників справи дало змогу Страсбурзькому суду встановити справедливий баланс правових цінностей у рішенні. Наведений аналіз засвідчує, що в основі здійснюваної Судом ціннісно-правової аргументації лежить оцінка соціальних інтересів. Відтак, є підстави вважати, що аксіологія права може успішно реалізуватись на базі його соціології.

Деякі висновки. Викладене дає змогу сформулювати низку позицій, які, на наш погляд, можуть стати передумовою для подальшого дослідження аксіологічної проблематики у рішеннях ЄСПЛ.

Отож, розгляд аксіолого-правових засад практики Страсбурзького суду, видається можливим на основі таких пізнавальних операцій: 1) визначення у мотивувальній частині рішення Суду ціннісних аргументів, які торкаються обставин конкретної справи, та з`ясування їх ролі у мотивуванні рішення; 2) виявлення тих цінностей, які захищаються учасниками справи (на національному рівні та в ЄСПЛ) та 3) встановлення їх зв'язку із задіяними у справі потребами та інтересами, а також виокремлення різновидів використаних у рішенні аксіологічних аргументів; 4) характеристика способів здійсненого Судом балансування тих цінностей та інтересів, конфлікт між якими розв'язується у рішенні.

Гадаємо, пропонована методика буде неповною, якщо не вказати також і на необхідність здійснити порівняльний аналіз фактично здійснених Судом способів балансування цінностей та інтересів, конфлікт між якими розв'язується у рішенні, та альтернативних їм підходів. Такий аналіз, вочевидь, вимагає урахування не тільки позицій суддів, які залишились у меншості, але

також і філософсько-правових позицій з питання, що розглядається. Саме у виконанні цього завдання вбачаються перспективи подальшої розробки обраної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навчальний посібник / Авт. кол. : М.В. Мазур, С.Р. Тагієв, А.С. Беніцький, В.В.Кострицький. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 600 с.

2. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Фон Ганновер проти Німеччини» від 26 червня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_324

3. Сліпець П. П. Політичні цінності : теорія і методологія пізнання та реалізації : монографія / П.П. Сліпець. – К. : Знання України, 2009. – 251 с.

4. Шелер М. Формализм в этике и материальная этика ценностей // М.Шелер / Избранные произведения : пер. с нем. / пер. Денежкина А.В., Малинкина А. Н., Филлипова А. Ф. − М. : Изд. Гнозис, 1994. – С. 259-339.

5. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / В. Франкл ; пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева, М.П. Папуша – М. : Прогресс, 1990. − 300 с.

6. Анисимов С.Ф. Введение в аксіологію / С.Ф. Анисимов. – М., 2001. – 128 с.

7. Дробницкий О. Г. Мир оживших предметов. Проблема ценности и марксистская философия / О. Г. Дробницкий. – Москва : Политиздат, 1967. – 351 с.

8. Рабинович П. М. Социалистическое право как ценность. Изд. 2-е, стереотипное / П.М. Рабинович. – Одесса : «Юридична література», 2006. – 167 с.

9. Філософія права : проблеми та підходи : навч. посіб. для студ. спец. «Правознавство» / за заг. ред. П.М. Рабіновича. – Львів, 2005. – 290 с.

10. Мельничук О. Аксіологічні основи права / О. Мельничук, К.Горобець // Право України. – 2010. – С. 220-224.

11. Рабінович П. М. Страсбурзьке правосуддя : філософсько-антропологічні та гносеологічні засади / П.М. Рабінович // Проблеми філософії права. – С. 94-102.

12. Юридична аргументація : Логічні дослідження. Колективна монографія / за заг. ред. проф. О. М. Юркевича. – Х., 2012. – 211 с.

13. Щеглов В. Н. Законность и обоснованность судебного решения по гражданско-правовому спору / В.Н. Щеглов. – Новосибирск, 1958. – 88 с.

14. Дворкин Р. О правах всерьез / Пер. с англ. ; Ред. Л.Б. Макеева. − М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004 . – 392 с.

15. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія / С. П. Рабінович. – Львів : ЛДУВС, 2010. – 575 с.

16. Серьогін В. О. Конституційне право особи на недоторканність приватного життя (прайвесі) : проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.02 / В. О. Серьогін. – Х., 2011. – 437 с.

17. Дедов Д. И. Юридический метод : научное эссе / Д.И. Дедов. – М. : "Волтерс Клувер", 2008. – 160 с.

18. Барбук А. Защита законных ожиданий и прямое применение международного права / А. Барбук // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2002. – № 3 : [Електронный ресурс]. – Режим доступа : http://elib.org.ua/

19. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Campbell and Fell v. the United Kingdom» від 28 червня 1984 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57456.

20. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Mürsel Eren v. Turkey» від 7 лютого 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-72293.

21. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Bulves» AD v. Bulgaria» від 22 січня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-90792#{%22itemid%22:[%22001-90792%22]}

22. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Maltzan and Others v. Germany» від 2 березня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-68660#{%22itemid%22:[%22001-68660%22]}

23. Rachels J. Why privacy is important / J. Rachels // Philosophical dimensions of privacy: an anthology / ed. F. D. Schoeman. – NY : Cambridge University Press, 1984. – P. 290-299.

24. Риккерт Г. О системе ценностей / Риккерт Г. // Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре : пер. с нем. – М. : Республика, 1998. – С. 365-391.

25. Perry R. B. General Theory of Value. – Cambr. : Cambr. Univ.Press, 1960. – 702 p.

26. Дробницкий О. Г. Мир оживших предметов. Проблема ценности и марксистская философия / О. Г. Дробницкий. – М. : Политиздат., 1967. – 351 с.

27. Столович Л. Н. Об общечеловеческих ценностях / Л. Н. Столович // Вопросы философии. – 2004. – № 7. – С. 86-97.

28. Утченко С. Л. Две шкалы римской системы ценностей / С. Л. Утченко // ВДИ. – 1972. – № 4. – С. 19-33.

29. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие : опыт многомерной реконструкции // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 4-36.

30. Ядов В. А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Под. ред. В.А. Ядова. – Л. : Наука, 1979. – 264 с.

31. Неновски Н. Право и ценности / Вступ. ст. и пер. В.М. Сафронова ; под ред. В.Д. Зорькина. – М. : Прогресс, 1987. – 248 с.

32. Малишев Б. В. Правова система (телеологічний вимір) : монографія / Б.В. Малишев ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Дакор, 2012. – 363 с.

33. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т.І.Пашук ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. − Львів, 2006. − 16 с.

34. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «I. v. the United Kingdom» від 7 липня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.pfc.org.uk/caselaw/I%20v%20United%20Kingdom.pdf

35. Недєлек Б. Стаття 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод // Європейська конвенція з прав людини : основні положення, практика застосування, укр. контекст. – К. : ЗАТ «Віпол», 2004. – С. 347- 400.

36.Слабак М.М. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: аксіологічні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення», Харків, 08-09 червня 2013 року. – Харків : ГО «Асоція аспірантів-юристів», 2013. – С.14-17.

37. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посіб. / Т.І. Дудаш. – К. : Алерта, 2013. – 368 с.

38. Памятники римского права : Законы 12 таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М. : Зерцало, 1997. – 608 с.

39. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : Монографія. – Х. : Право. – 240 с.

40. Циппеліус Р. Юридична методологія. – Чернівці : "Рута", 2003. – 184 с.

41. Шевчук С. В. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті

сучасного українського праворозуміння // Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – № 2. – С. 221-238.

42. Рабінович П.М. Домінуюча у суспільстві мораль як чинник інтерпретації та критерій підставності обмеження прав людини (за мат. Страсбурзького суду) / П. М. Рабінович // Закон України «Про захист суспільної моралі» : можливості вдосконалення. – Львів, 2010. − С. 46-51.

У статті здійснено спробу віднайдення методологічного інструментарію для аксіолого-правового осмислення практики Європейського Суду з прав людини на основі розгляду рішення у справі Фон Ганновер проти Німеччини

Ключові слова: *Європейський Суд з прав людини, аксіологічний аргумент, цінність, цінності-цілі, цінності-засоби*

В статье осуществлена попытка нахождение методологического инструментария для аксиолого-правового осмысления практики Европейского Суда по правам человека на основе рассмотрения решения по делу Фон Ганновер против Германии

Ключевые слова: *Европейский Суд по правам человека, аксиологический аргумент, ценность, ценности-цели, ценности-средства*

In the article made an attempt to the finding of the methodological tools for aksioloho and legal comprehension practice of the European Court of Human Rights based on consideration of a decision in the case Von Hannover v. Germany

Key words: *European Court of Human Rights, axiological argument, value, values-goals, values-tools*